

MESİH'İN MÜRİTLERİ OLARAK HRİSTİYAN MARTYRLERİN PARRHĒSİA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF CHRISTIAN MARTYRS AS DISCIPLES OF CHRIST IN THE CONTEXT OF PARRHĒSİA

Settar TARMAN*

ÖZ

Parrhēsia, modern literatürde sıklıkla siyasi ve felsefi metinler üzerinden karşımıza çıkan bir kavramdır. Özellikle Euripides veya Platon gibi Klasik Dönem yazarlarının metinlerindeki kullanım şekilleri ve anlamıyla ön plana çıkmıştır. Klasik Yunan Edebiyatı'nda birçok metinden söz edilen *parrhēsia*, sosyo-politik dinamikler ve bulunduğu bağlam neticesinde anlamında değişimler yaşamıştır. Bu anlamda en dikkat çekici ifadeler Septuaginta ile Philon gibi Hellenistik Yahudi literatürünün öncü yazarlarının metinlerinden izlenebilmektedir. Bunlarla birlikte *parrhēsiayı* ortaya koyan *parrhēsiastēs* kimliğinde de önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Çalışma kapsamında özellikle Hristiyanlık bağlamında ele alınan *parrhēsia* ve *parrhēsiastēs*, İsa Mesih üzerinde yeni bir kimlik inşa etmiştir. Bu kimliğin oluşumundaki en önemli kaynaklar, Klasik Dönem metinlerinden bilinen ve politik çerçevede kullanılan özgürce konuşma yani *parrhēsiastik* tutum ile sıklıkla Yuhanna İncili'nde söz edilen Baba'nın (Tanrı) sevgisine ulaşma arzusuyla sunulan koşulsuz itimattır. Müritler tarafından bir rehber olarak görülen *parrhēsiastēs* Mesih, aynı zamanda Baba'nın ilahi yönlendirmesiyle edindiği hakikati duyurmaktadır. Bir zamanlar İsa Mesih'in müridi olarak Hristiyan doktrinini savunan insanlar, zamanla yeni *parrhēsiastēs*lere dönüşmüştür. Cesurca *parrhēsia* sergileyen dini liderler, inandıkları hakikat doğrultusunda martyr edilen azizler haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında İsa Mesih'in izinden giden havariler ve Hristiyan öğretilerini yaymaya devam eden Hristiyan azizlerin hem martyr hem de *parrhēsiastēs* olarak rolleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Parrhēsia*, *Hristiyan martyrler*, *İsa'nın havarileri*, *Parrhēsiastēs*, *Hristiyan azizler*

ABSTRACT

Parrhēsia is a concept that frequently appears in modern literature through political and philosophical texts. Especially in the texts of Classical Period writers such as Euripides or Plato, it has come to the forefront with its usage and meaning. *Parrhēsia*, which is mentioned in many texts in Classical Greek Literature, has experienced changes in its meaning as a result of socio-political dynamics and the context in which it is situated. In this sense, the most remarkable expressions can be observed in the Septuaginta texts

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8623-6062> ♦ E-mail: settar.tarman@ege.edu.tr

and in the sources of the leading authors of Hellenistic Jewish literature such as Philo. In addition, there are also notable differences in the identity of the *parrhēsiastēs* who revealed the *parrhēsia*.

After the texts of the Classical Period, notable changes in the meaning and performance of *parrhēsia* appear in the Septuaginta texts and in the framework of Hellenistic Judaism, a synthesis of Hellenistic culture and Jewish belief. In the Septuaginta, *parrhēsia* is associated not only with speaking freely, but also with God's encouragement of the people, receiving strength from God, and the speaker's blabbering. It is noteworthy that Philon of Alexandria, one of the most important thinkers of Hellenistic Jewish culture, deals with *parrhēsia* in a context such as revealing the truth that will benefit society. *Parrhēsia* and *parrhēsiastēs*, which are discussed in the context of Christianity, created a new identity on Jesus Christ. The most prominent sources in the formation of this new identity are the *parrhēsiastēs* attitude characterized by free speech, which is known from Classical Period texts and used in the political framework, and the unconditional trust in the desire to reach the love of the Father (God), which is frequently mentioned in the Gospel of John. The *parrhēsiastēs* Christ, seen by the Apostles as a guide, is at the same time proclaiming the truth he has acquired through the divine guidance of the Father. People who once defended Christian doctrine as disciples of Jesus Christ have, over time, been transformed into new *parrhēsiastēs*. Religious leaders who courageously exhibited *parrhēsia* became saints martyred for their faith.

These martyr saints were not motivated by a desire to impose or convince any group of people of the truth shaped by the Christian teachings they believed in. They simply addressed the community and did so freely. They were not aggressive; they were courageous and honest. These elements ensured that Christian leaders, appearing as *parrhēsiastēs* in the face of the Jewish community, and especially the Jewish community, occupied the right position in the context. *Parrhēsiastēs*, whose lives had to be put at risk in some way due to the nature of *parrhēsia*, were sometimes put on trial as a result of the aggressive behavior of the Jews, and sometimes as a result of the local Roman administration's impulse to protect Pagan traditions. Just like Socrates, an important *parrhēsiastēs* of the Classical Period, they were sentenced to death as a result of their trials. St. Stephen, the first martyr of Christianity, whose details of life are mentioned in Acts of the Apostles; St. Ignatius, the bishop of Antioch, also known as Theophoros; St. Germanicus, the young saint of Smyrna; St. Polycarp, the Bishop of Smyrna, and Justin the Martyr, who was judged and martyred together with his disciples, are important religious figures who appear as *parrhēsiastēs* of the early Christian period.

Within the scope of this study, the roles of the apostles who followed Jesus Christ and the Christian saints who continued to spread Christian doctrines as both martyrs and *parrhēsiastēs* are analysed.

Keywords: *Parrhēsia, Christian martyrs, Apostles of Christ, Parrhēsiastēs, Christian saints*

Giriş

*Parrhēsia*¹ kavramı, ilk kez ortaya çıkışından beri siyaset, felsefe ve hatta inanç gibi çeşitli alanlarda yer edinmiştir. Klasik Dönem Atina'sından Hristiyan Roma Devleti'ne kadar varlığı yazılı kaynaklardan izlenebilen *parrhēsia*, en sade anlamıyla özgürce konuşma ya da doğruyu söylemek demektir. Kavramın içinde bu tanımdan öteye giden, çok daha karmaşık ifadeler de bulunmaktadır. *Parrhēsia* ile ilgili en önemli nokta ise kavramın kullanıldığı her dönemde, o zamanın sosyolojik-dini yapısına ve ihtiyaçlarına göre anlam kazanmış olmasıdır.

Parrhēsia, sergilenen bir tutum ya da duruş olarak algılanmalıdır. Bir başka deyişle gerçekleşme tarzıdır. Bu nedenle farklı bağlamlarda ve dönemlerde ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. *Parrhēsiyanın* erdemle akrabalık geliştirmiş bir var oluş biçimi olduğu da söylenebilir. Söylem ile ilişkili olduğu için karşılaştırmalı olarak değinilmesi gereken diğer iki kavram da *rhetorik*² ve *itiraftır*. *Parrhēsia* yapısı gereği, *rhetorik* ve *itirafa* göre hakikati taşıma biçimiyle ayrışır³. *Rhetorik* ve *itiraftın* çizdiği tablo, tam da *parrhēsia* için elzem olan sorumluluk ve risk faktörlerinden uzaktır. Bu durum *parrhēsiadan* ayrılan kavramların insiyatif ya da sorumluluk alma kapasiteleriyle ilişkilidir.

Modern anlamda *parrhēsiaya* yönelik çeşitli çalışmalar ortaya koyulsa da kavramı en detaylı şekilde yorumlayan ve günümüze taşınmasını sağlayan Fransız düşünür Michel Foucault⁴'dur. Foucault *parrhēsiyanın* demokratik, siyasi ve dini kurumlardaki rolü, yargıda önemi ve gerçek ile *itirafta* ilişkisindeki önemi hakkında pek çok ders vermiş; bu dersler Foucault'dan sonra bir araya getirilerek modern literatüre kazandırılmıştır. Bahsi geçen dersler özellikle Euripides, Platon, Philon, Plutarkos, Epiktetos gibi birincil kaynak yazarlarının eserlerinden aktarımlarla pekiştirilmiştir⁵.

Parrhēsia ve *parrhēsiastēs*in kronolojik olarak varlığı incelendiğinde belirli dönemler ve bu dönemlere ait metinler dikkat çekmektedir. Bunlar kısaca (I) Yunan dünyası ve Hellen kültürü (II) Septuaginta⁶ ve Hellenistik Yahudi literatürü⁷ (III) Yeni Ahit (IV) Erken Hristiyanlık dönemine ve Apostolik Babalara⁸ ait olduğu düşünülen metinlerdir⁹.

1 Jeffreys, 1991, 1591.

2 Kazhdan, Jeffreys & Cutler, 1991, 1788-1790.

3 Foucault, 2018, 16.

4 Foucault, 2018; Foucault, 2021; Foucault, 2022.

5 *Parrhēsia* üzerine öne çıkan diğer literatür çalışmaları için ayrıca bkz: Holstein, 1963, 45-54; Bartelink, 1970, 5-57; Marrow, 1982, 431-446; Frederickson, 1996, 163-183; Hatlie, 1996, 272-284; Arabatzis, 2014, 99-118; Van Renswoude, 2019, 21-40.

6 Votaw, 1900, 186-193; Leaney, 2008, 153.

7 Marrow, 1982, 437; Lieu, 2006, 39.

8 Literatürde "Ante-Nicene Fathers" olarak da bilinen, 325 yılında toplanan Nikaia Konsili öncesine yaşadığı kabul edilmiş ve Havariler ile iletişim kurduğuna ya da tanıştığına inanılan din büyükleri.

9 Kittel & Friedrich, 1985, 712-714.

Bu çalışma kapsamında öncelikle *parrhēsia* kavramının anlamı ve kullanıldığı bağlamlara değinilecektir. Daha sonra Klasik Dönem Atina'sında ve Hellenistik Yahudi literatüründe *parrhēsia* ile *parrhēsiastēs*in rolü değerlendirilecektir. Son olarak bir *parrhēsiastēs* olarak İsa Mesih'in rolü örneklerle açıklanacak ve Erken Hristiyanlık Dönemindeki Hristiyan martırlarının ortaya koyduğu *parrhēsiastēs*in yeri şehitlik anlatıları eşliğinde ele alınacaktır.

1. *Parrhēsia*'nın (*Παρησία*) Anlamı ve Kaynakları

Parrhēsia (*Παρησία*) kelimesi, etimolojik olarak "tüm/tamamı" anlamına gelen *πᾶς*¹⁰ (*pas*) ve "söylenmiş olan, konuşma, söyleme" anlamlarındaki *ῥῆσις/ῥῆμα* (*rhēsis/rhēma*) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur¹¹. Asıl kullanılan anlamı ise Antik Yunan edebiyatında ve felsefede sıklıkla karşılaşılan, bir kişinin sözlerini sakınmadan söylemesi, cesurca fikrini ortaya koyabilmesidir¹².

Parrhēsia doğuştan Atina vatandaşı olan bireylerin sahip olduğu bir haklıdır. Halkın özgürce konuşabilmesini tanımlayan bu kavramdan ilk kez Euripides (İÖ. V. yüzyıl) bahsetmiştir¹³. Sıklıkla şehir düzeni ya da kamusal alanlarla ilgili konuların anlatıldığı metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra Platon (İÖ. V-IV. yüzyıllar), Aristoteles (İÖ. IV. yüzyıl), Philodemos (İÖ. II-I. yüzyıllar) gibi pek çok Antik Yunan kültürünün önde gelen filozof ve şairi de metinlerinde *parrhēsiastēs*den söz etmiştir¹⁴.

Michel Foucault, California Üniversitesi'nde verdiği dersler kapsamında *parrhēsiastēs*yi özelliklerine göre alt başlıklarda incelemiştir. Bu özellikler "açık sözlülük", "hakikat", "tehlike", "eleştiri" ve "ödev"dir¹⁵. Foucault, sözcüğün anlamsal açıdan evrimini ortaya koyan ve her birinde farklı nitelikleriyle var olduğunu gösteren üç alana dikkat çekmiştir. Bunlar "*rhetorik*", "siyaset" ve "felsefe"dir¹⁶. Foucault, *rhetorik* için konuşmanın temelinde yer alan ve sürekliliği olan uzun bir konuşmadan bahseder. *Rhetorik*e göre *parrhēsia* ise soru-cevap esasına dayanan bir diyalogdur. Bu diyalogdaki temel, hakikate işaret eden ve hakikati aktarma yetisine sahip olan sözün (*parrhēsia*) varlığıdır¹⁷. *Rhetorik* hakikate sahip unsurlardan yoksundur. Siyasette *parrhēsia* ise, Atina demokrasisinin temel özelliklerinden birine işaret etmektedir. Demokrasinin sürekliliği için bir rehber niteliğindeki *parrhēsia* aynı zamanda iyi vatandaşa özgü olan etik ve kişisel bir tutumdur¹⁸. *Agora*da ortaya çıktığı için halka dair çok özellik

10 Also *pan* (*πᾶν*).

11 Sophocles, 1914, 862; Lampe, 1961, 1044-1045; Liddell & Scott, 1996, 1344.

12 Scherz, 2019, 161-169.

13 Euripides'in *parrhēsia* kelimesinden söz ettiği ve kavramdan bahsettiği metinleri: "*Phoenissae*", "*Hippolytus*", "*Bacchae*", "*Electra*", "*Ion*" ve "*Orestes*". Foucault, 2018, 29-30.

14 Kapsamlı bilgi için ayrıca bkz. Foucault, 2021, 86-124.

15 Foucault, 2021, 75-82.

16 Foucault, 2021, 82-85.

17 Foucault, 2021, 82-83.

18 Foucault, 2021, 83.

barındıran *parrhēsia*, doğal olarak hükümdarın iyi yönetim anlayışı için öğrenmesi kaçınılmaz bir şeydir¹⁹. Hükümdar bir *parrhēsiastēs* olamadığı gibi *parrhēsia*ya karşı yapabileceği tek şey de hakikat ile en iyi şekilde yüzleşmektir. Verdiği kararlara karşı yalnızca yapılan her türlü eleştiriyi dinleyen hükümdar, iyi bir yönetici olduğunu ortaya koyabilir²⁰. Felsefe açısından bakıldığında ise *parrhēsia* ilişkisi “*ἡ τέχνη τοῦ βίου*”²¹ şeklinde algılanmaktadır. Bu ilişki de *parrhēsia*nın evrim sürecinin devamlılığına işaret eder²². Felsefi açıdan belki de en önemli referans Platon’un Sokrates (İÖ. V-IV. yüzyıllar) portresidir. Sokrates Atinalıları bilgelige, ruhun mükemmelliğine ve hakikate karşı uyarmıştır. Platon, Sokrates’in girişimlerini aktarırken *parrhēsiastēs* kelimesini kullanmadan bir *parrhēsiastēs* imajı çizmiştir²³. Sokrates aracılığıyla *parrhēsia*, felsefik bağlamda “*kendine dikkat etme*” anlamını kazanmıştır²⁴. Bir hükümdar için bu, kendi ruhunu terbiye edebilmektir²⁵. *Parrhēsia*nın tarihsel açıdan farklı dönemlerde yeni özellikleriyle geçirdiği evrim, bu şekilde izlenebilmektedir. Bu nedenle *parrhēsia*nın Atina’daki kullanımına göre Hristiyanlık dönemindeki anlamı oldukça farklı bir noktaya gelmiştir²⁶.

2.Klasik Dönem Atina’sında Parrhēsia ve Parrhēsiastēs

Parrhēsia, eylemselliği bakımından söylenen ya da savunulan hakikatin evrensel kabulünün peşinde değildir. Önemli olan, kişinin bu hakikatin akla yatkınlığını doğru değerlendirmesi de değildir. Bu konudaki esas, yalnızca hakikatin dışavurumudur. *Parrhēsia*nın buradaki en önemli amacı, belki de birçok kişinin bildiği ancak dile getiremediği hakikatin *parrhēsiastēs* yani söylemci tarafından haykırılmasıdır.

Antik Yunan’ın *parrhēsia* çevresindeki kişileri algılamak, Hristiyanlıktaki bağlamını anlamak için gereklidir. Çünkü kavram bu süreç içinde dönem şartlarıyla eş güdümlü olarak bir dönüşüm geçirmiştir. Antik Yunan’daki müritler, hocanın ya da yöneticinin takipçileri olarak sessiz kalan kişilerdir. Hoca *parrhēsia*sını ortaya koyarken, cesurca davranır ve hayatını riske eder. Bu nedenle hakikati söyleyen *parrhēsiastēs*, kelimelerinin

19 Foucault, *monarşik parrhēsia*dan bahsederken kavramın agora yerine kralın ya da hükümdarın sarayında belirdiğini söyler. Detaylı bilgi için bkz. Foucault, 2021, 84.

20 Foucault, 2021, 84.

21 Yaşama sanatı (becerisi).

22 Foucault, 2021, 85.

23 Sokrates’in kışkırtıcı şekilde önemli idarecilerin, tragedya yazarlarının ya da şairlerin hayat, ölüm, erdem vb. konulardaki bilgisizliklerini toplum önünde kendi soruşturma yöntemleriyle ortaya koyması, bu duruma maruz kalan kesimin Sokrates’ten nefret etmesine neden olmuştur. İnsanların önünde küçük düşen kimseler -ki gerçekte bilge olma iddiası olmayan kimseler bu duyguyla pekişmiş bir öfkeye bu denli kapılmayacaktır- Sokrates’e duydukları düşmanlıkla onun ölmesinden memnun bile olacaktır. Arslan, 2019, 143-144.

24 Scherz, 2019, 164.

25 Foucault, 2021, 85.

26 Konuyla ilgili olarak Doğu Roma’da (Bizans) *parrhēsia* hakkına sahip olan figürler için bkz. Haldon, 2005, 51

sorumluluğunu üstlenir²⁷. Hristiyanlıktaki müritler ise, cesurca hakikat savunucusu olacak ve otoriteye karşı hayatını riske eden bireyler şeklinde karşımıza çıkacaklardır.

Erken dönem *parrhēsiāsi*, kendini gösterebilmek için özgür bir ortama ihtiyaç duymuştur. Ancak bu özgürlük biçimi, *parrhēsiastēs*in kendi elde edebileceği bir yapıda değildir. Sadece yöneticinin ya da bir diğer deyişle egemen kişinin, *parrhēsiastēse* verebileceği bir özgürlüktür²⁸. Çünkü *parrhēsia*, hükümdar-*parrhēsiastēs* ikiliğinde kendini gerçekleştirebilir. Bu bağlam özellikle politik *parrhēsiān*ın varlığıyla hissedilmektedir. Yöneticinin inisiyatifıyla şekil alır ve aynı zamanda onun hakikati benimseme becerisiyle de ilişkilidir. Çünkü egemen kişi *parrhēsiastēs*in söyleyeceklerini kabullenebilmek için olgunlaşmış olmalıdır²⁹. Bu koşullar sağlandığında *parrhēsia* hem talep eden hem de sağlayan açısından işlevsellik kazanır³⁰.

Bir *parrhēsiastēs*, kendisi ve ifadesi arasındaki düşünsel temellerle bir bağ kurar. Ardından dinleyen kişiyi, kendini tehdit edici bir unsurla karşı karşıya bırakır. Böylece *parrhēsiastēs* ve dinleyen tehlikeli bir durum içine çekilmiş olur. Daha sonra *parrhēsiastēs*, dinleyen ve ifade arasındaki bağa dair bir teklifte bulunur. Bir *rhetor* ise hayati tehlikeyle karşı karşıya kalma ihtimalini ortadan kaldırmak için konuşan ve ifade arasındaki ilişkiyi ayırıştırır. *Rhetor* ile *parrhēsiastēs*in farklılaşması bu noktada başlar³¹. Bu doğal olarak *rhetorun* ilişkisini güvence altına alma girişimidir. *Rhetor* düşüncüyü karşıya aktarırken dolaylı yolları ve ifadeleri tercih eder. *Parrhēsia* bağlamındaki teklife karşılık *rhetor*, hem kendi söyleminde en az sorumluluğu alır hem de teklifin yerine dayatmayı (ikna etme) seçer. Temelde *rhetorik*, *rhetora* dinleyici karşısında zaten ikna edici bir hakimiyet kurmasını sağlamayı temel almaktadır. Çalışma prensibi bunun üzerinedir. Bir *parrhēsiastēs* ise bilinçli etki altında bırakmadan yalnızca ifadesini sunar³².

Rhetorik ile olan karşılaştırmaya ek olarak *parrhēsiān*ın *itiraftan* ayrıldığının da altını çizmek gerekir. Temelde bir *itiraftçı* ile *parrhēsiastēs* eylemsellikleri karşılığında

27 İsa Mesih kavramla ilgili olarak söylemlerinin sorumluluğunu alan kişidir. Ancak buna rağmen Mesih'in ortaya koyacağı *parrhēsiān*ın kaynağı "Baba'nın ta kendidir. Bu nedenle Mesih aynı zamanda bir mürit olarak görülmektedir. John 12:49 şu şekilde aktarır: "ὅλλ' ὁ πέμψας με πατήρ αὐτός μοι ἐντολήν δέδωκεν τί εἶπω καὶ τί λαλήσω."; "Ve beni gönderen Baba'nın ta kendi, ne söylemem ve ne konuşmam gerektiğini bana buyurdu". Yahudi Kitab-ı Mukaddesi ve devamında Yeni Ahit metinlerinin tamamı için G. Campbell'in "The Holy Bible: Quatercentenary Edition King James Version Published in the Year 1611" versiyonu referans alınmıştır. Türkçe referanslar için incil.info'daki YC2009, Grekçe referanslara ise M. A. Robinson ve W. G. Pierpont'un "The New Testament in the Original Greek: Byzantine Textform" çalışması ve incil.info internet adresindeki *Grekçe: Septuaginta (LXX)* ile *Grekçe: Yeni Antlaşma'dan (GNT)* ulaşılmıştır (Erişim tarihi: 17.12.2023). Yahudi Kitab-ı Mukaddesi ve Yeni Ahit metinlerindeki kısaltmalar için *logos.com* internet adresindeki *Bible Book Abbreviations* esas alınmıştır. (17.12.2023).

28 Foucault, 2021, 34.

29 Scherz, 2019, 162-163.

30 Foucault, 2021, 45-46.

31 Foucault, 2018, 14-15.

32 Foucault, 2021, 75; Foucault, 2022, 374.

bedel ödemelidirler. Her ikisi de doğruyu söyleyerek birer özne halinde hakikat ile ilişkiye girerler. İtirafçı, ifade ettiği şeye bağlı kalırken kimseyi herhangi bir mecburiyete itmez. Konuşma özgürlüğüne sahiptir ve gerçeği aktarır. Yapılan bu beyan, *itirafçının* hakikatidir. *Parrhēsiada* da konuşan inandığı şeyi özgürlüğü sayesinde ifade eder. Ancak burada *parrhēsiastēs* ve ifade arasındaki bağ, hakikatin neden olabileceği bedeli ağırlaştırma gücüne sahiptir. Bu bedel bir ihtimalken ansızın kaçınılmaz bir sona dönüşebilir. Bu durum *parrhēsia* ve *parrhēsiastēs*in hakikat kanalıyla birbirine bağlanmasıdır³³.

Özetle *parrhēsiada* asıl olan dinleyiciye hakikati ispat edip onu hakikati kabul etmesi için zorlamak değildir. Tam aksine dinleyiciye bir eleştiri sunulmaktadır. Bu eleştiri bir başkasına da yöneltilebilir, kişi kendine de yöneltebilir. Bunun dışında bir *parrhēsiastēs* her zaman hitap ettiği kişiden hiyerarşik olarak alt konumdadır. Aşağıdan gelen eleştiri, yukarıya yöneltilmelidir. Yapılan eleştirinin niteliği de *parrhēsia* için belirleyicidir. *Parrhēsiastēs* hakikat uğruna sarfettiği sözleri yüzünden hayatını riske etmiş olacaktır. Foucault'nun da aktardığı üzere, *parrhēsiada* tehlike söylenen hakikatin dinleyiciyi incitebilecek ya da kızdırabilecek nitelikte olmasıyla ilişkilidir. Bu durum *parrhēsiada* hakikatin çarpıtılmadan, doğrudan söylenmesinin öncelik olmasından kaynaklanır³⁴. *Parrhēsiastēs*in bunları gerçekleştirirken emin olması gereken diğer bir nokta durduğu konumdur. Konuşmacı bir *parrhēsiastēs* olarak kişisel, ahlaki ve toplumsal değerlere sahip olmalı, toplum arasındaki iyi bir temsilciyi örnek bir vatandaş yansıtmalıdır. Atina'da insanların *parrhēsiayı* bir hak ve ayrıcalık olarak kabul etmeleri önemli bir statü göstergesidir. Gerekli niteliklere sahip olmayan kişi, bu haktan mahrum bırakılmıştır³⁵.

Antik Yunan'da *parrhēsiastēs* olarak belki de ilk akla gelen figür Sokrates'tir. Platon'un metinlerinde pek çok yerde *parrhēsiadan* söz etmesine rağmen, Sokrates'ten doğrudan *parrhēsiastēs* şeklinde bahsetmemiştir. Hatta Sokrates'ten bağımsız olarak herhangi bir şekilde *parrhēsiastēs* kelimesini kullanmamıştır. Bu kelime daha sonra bağlamda somut olarak yerini almıştır. Ancak Sokrates'in Atina toplumu içindeki rolü göz önünde bulundurulduğunda, *parrhēsiastēs* oluşuyla ilgili herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü Sokrates daima Atinalıları hakikat, bilgelik ve ruhun mükemmel olması gerektiği konularında yönlendirmiş; bu uğurda tehlike karşısında ruhu eğilip bükülmemiştir³⁶.

3.Hristiyanlık Öncesi Metinlerde Parrhēsia'nın Varlığı

Parrhēsia kelimesi, Klasik Yunan metinlerinde sıklıkla politik bir bağlamda kullanılmıştır. Ancak Septuaginta (LXX³⁷) gibi dini metinlerde, doğal olarak hem dünyevi

33 Foucault, 2022, 370-371.

34 Foucault, 2021, 79-81.

35 Atina'da bir *parrhēsiastēs*in erkek olması zorunludur. Ayrıca politik bağlamda demokratik ve monarşik *parrhēsianın* detayları için bkz. Foucault, 2021, 80-81, 83-84.

36 Foucault, 2021, 85, 134.

37 Tanak'ın Grekçe tercümesi olan ve Latince yetmiş anlamına gelen Septuaginta kelimesi, LXX şeklinde kısaltılır. Anlatıya göre çeviriyi, İsrailoğulları'nın 12 kabilesinin her birinden 6'şar kişi yapmıştır. LXX sayısının kökeni buna dayanmaktadır.

hem de ilahi bir anlam taşımaktadır. *Parrhēsia* kelimesi Septuaginta içinde çok sık karşımıza çıkmamasına karşın bazı kullanım şekilleri dikkat çekicidir. Kutsal metin içinde bahsedildiği bölümler “Levililer Kitabı³⁸”, “Eyüp Kitabı³⁹”, “Mezmurlar⁴⁰” ve “Özdeyişler Kitabı⁴¹”dır⁴².

Parrhēsia, Levililer 26:13’te Tanrı’nın insanları özgür kılma ve cesaretlendirme şekliyle ilgili bir anlamda kullanılmıştır⁴³. Eyüp 22:6 ve 27:10’da cesur olmanın yanı sıra daha çok Tanrı’dan güç almak ve güven içinde kalmak gibi bir ifade taşımaktadır. Bu açıdan Eyüp’te *parrhēsia* yapan kişinin yüzünü Tanrı’ya döndüğü de anlaşılmaktadır⁴⁴.

Parrhēsia ile ilgili diğer göndermeler Mezmurlar 11(12):6(5) ve 93(94):1’de geçmektedir. İlk ayette Tanrı’nın bizzat ortaya koyduğu *parrhēsiadan* söz edilir. Burada Tanrı’nın sorumluluğunu kendi aldığı ve açıkça yapacağı eylemi bildirdiği görülmektedir. Ek olarak Mezmurlar 12:2-3’te aktarılan “*χείλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησαν*”⁴⁵ “*dalkavukluk ve ikiyüzlülüğe*” karşı Tanrı’dan istenen yardım, tam olarak *parrhēsianın* karşısında durduğu konumu ve arkasından Tanrı’nın eylemiyle olan ilişkisini güçlendirmektedir. İkinci ayette ise *parrhēsia*, Tanrı’nın yasalarının işleme şekli çerçevesinde Tanrı’nın “*tutumunu açıkça ortaya koyması*” ile ilgili bir bağlamda kullanılmıştır. Bu iki ayette görüldüğü üzere Mezmurlar’da *parrhēsianın* kullanımı kelimenin fiil (eylem) hali üzerinde gösterilmiş. Normalde bir duruş/tutum olan *parrhēsianın* eylemselliği bu iki ayette doğrudan kelimenin fiil hali “*παρρησιάζομαι*” ile belirtilmiştir⁴⁶.

Son olarak Septuaginta’daki *parrhēsia* göndermeleri Özdeyişler’de 4 farklı yerde geçmektedir. İlk olarak 1:20’de doğrudan halkın da söylemi duyabileceği şekilde, açıkça ilan etmek şeklinde kullanılmıştır. Özdeyişler 10:10’a baktığımızda genel olarak kastedilen olumlu *parrhēsia* dışında doğrudan kelimenin negatif yanının vurgulandığı görülür. Bu da konuşmacının, *parrhēsiası* ile cesurca görüş belirtmek yerine boş boğazlık

38 *Leviticus (Lev)*. Tanak’ın ilk kısmını oluşturan ve Pentateukhos (Musa’nın Beş Kitabı) ya da Torah/Tevrat olarak bilinen beş kutsal kitabın üçüncüsü.

39 *Job*.

40 *Psalms (Ps)*.

41 *Proverbs (Prov)*.

42 Tanak’ın üçüncü ve son kısmını oluşturan Ketuvim de kendi içinde üç alt bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölümde toplam on bir kitap yer almaktadır. İlk bölümün içindeki kitaplar sırasıyla *Psalms*, *Proverbs* ve *Job*’dır. Tanak’ın ikinci kısmı ise Nevi’im’dir. Nevi’im içindeki kitaplarda “*parrhēsia*” kelimesinden söz edilmediği için bu metinde referans verilmemiştir.

43 “... καὶ συνέτριψα τὸν δεσμὸν τοῦ ζυγοῦ ἡμῶν καὶ ἤγαγον ἡμᾶς μετὰ παρρησίας”; “*Ve sizi altında olduğunuz esaretin bağlarından kurtardım, ve sizi başı dik kıldım/yaşattım*” Lev. 26:13.

44 “*εἶτα παρρησιασθήσῃ ἔναντι κυρίου ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἰλαρῶς*”; “*O zaman Her Şeye Gücü Yeten’den keyif alır, ve yüzünü Tanrı’ya döndürürsün.*” Job 22:26. “*μη̄ ἔχει τινα παρρησιάν ἔναντι αὐτοῦ ἢ ὡς ἐπικαλεσαμένου αὐτοῦ εἰσακουσεται αὐτοῦ*”; “*Her Şeye Gücü Yeten’den keyif alır mı (Tanrısız insan)? Her zaman Tanrı’ya yakarır mı?*” Job 27:10.

45 “*Dalkavukça konuşuyor ve ikiyüzlü davranıyorlar*” Ps. 12:2-3.

46 Lust, Eynikel & Hauspie, 1996, 361.

yaptığının altını çizmektedir. Ancak 13:5'te, “ὄχ ἕξει παρρησίαν” ile *parrhēsi*anın yani açık görüşe veya başkalarına örnek olacak tavra sahip olmama halinden bahsedildiği dikkat çeker. Özdeyişler'deki son *parrhēsia* kullanımı ise 20:9'da geçmektedir. Burada da “dürüstçe” ya da “açıkça” söylemek anlamında kullanıldığı görülmektedir⁴⁷.

Septuaginta alıntılarının yanı sıra *parrhēsia* ile ilgili önemli bir diğer kaynak da Aleksandreialı Philon'dur⁴⁸ (İÖ. I-İS. I. yüzyıl). Philon, Hellenistik Yahudi kültürünün önde gelen temsilcilerinden biri olarak karşımıza çıkar. Hristiyanlık öncesi düşünce ve inanç ortamı ile Hristiyanlığı önemli ölçüde etkilemiştir⁴⁹.

Philon, *De Specialibus Legibus* adlı eserinde *parrhēsi*anın toplum yararına olacak bir ifade özgürlüğü ile ilişkisine değinmektedir⁵⁰. Eğer eylemleri insanlara faydalı kişiler söz konusuysa, onların kalabalık içinde özgürce konuşabilmesi gerektiğini savunur. Philon'a göre, *parrhēsi*anın temelinde dürüstlük ve topluma fayda sağlamak yer alır⁵¹. Doğal olarak Philon, gizlice yapılan şeyleri reddeder. Ortada herhangi bir hakikat varsa bunun biri tarafından dile getirilmesi gerektiğinin altını çizer⁵².

4. Parrhēsianın Kimlik Değişiminde Bir Parrhēsiastēs Olarak İsa Mesih'in Önemi

*Parrhēsi*anın Septuaginta sonrasında Yeni Ahit'teki kullanımı ve burada karşıladığı anlamlara dair en çok örnek Yuhanna İncili, Elçilerin İşleri⁵³ ve Elçi Pavlos'un mektuplarının⁵⁴ olduğu bölümlerde karşımıza çıkmaktadır⁵⁵.

Kavramın kimliği ve rolü yüzyıllar içerisinde değişmiştir. İsa Mesih'in öncü-

47 Lust, Eynikel & Hauspie, 1996, 361.

48 Hart, 1904, 78-79; Kittel & Friedrich, 1985, 713.

49 Marrow, 1982, 437-438.

50 “τοῖς δὲ τὰ κοινωφελῆ ἔργωσιν ἔστο παρρησία”; “eylemleri toplum yararına hizmet edenler özgürce konuşsunlar” Philo, Spec. 1.321. (*De Specialibus Legibus*).

51 Marrow, 1982, 438.

52 Foucault, 2018, 282.

53 Acts 2:29, 4:13, 4:29, 4:31, 9:27-28, 13:46, 14:3, 18:26, 19:8, 26:26, 28:31.

54 2 Cor. 3:12, 7:4; Eph. 3:12, 6:19-20; Phil. 1:20; Col. 2:15; 1 Thess. 2:2; 1 Tim. 3:13; Philem. 1:8; Heb. 3:6, 4:16, 10:19. Ayrıca bkz. Frederickson, 1996.

55 Çalışma kapsamında İsa Mesih'in bir *parrhēsiastēs* olarak yeri ve onun izinden gidip martyr olan müritlerinin *parrhēsi*alarına yoğunlaştığı için Yuhanna İncili'ndeki bölümlere ağırlık verilmiştir. Genel hatlarıyla *parrhēsi*anın Elçilerin İşleri'ndeki varlığına değinmek gerekirse genellikle “özgürce konuşma”, “tüm cesaretle konuşma”, “cesurca vaaz verme” ya da “açıkça konuşma” şeklinde görülür: Acts 2:26, 4:29, 9:27, 9:28, 14:3, 26:26. Elçilerin İşleri 4:13'te doğrudan eylemi nitelerek için “cesurca”, ve Acts 28:31'de “gizlemeden tüm açık sözlülükle” anlamında “μετὰ πάσης παρρησίας ἀκολούτως” ifadesiyle kullanılmıştır. Anlaşılacağı üzere burada bağlam içinde *parrhēsia* sık sık fiil formunda görülmektedir. Acts 13:46, 14:3, 19:8, 26:26.

lüğünde Nasranilik⁵⁶ adıyla ortaya çıkan dini akımla beraber *parrhēsia* daha eylemsel bir kimlik kazanmıştır. *Parrhēsia* geldiği bu noktada, müritlerinin Tanrı ile ilişkilerini pekiştiren bir yapı kazanmıştır. İsa Mesih'in ve havarilerin çizdiği çerçevede, insanları ideal olduğu varsayılan doğru yola yönlendirme amacı söz konusu olmuştur. Doğal olarak *parrhēsia* kendi içinde Tanrı ve ona inananları yakınlığına üzere iki yönlü bir güven ortamı sağlamış; Tanrı'ya duyulan güven karşılığında Tanrı da insanları sevgi ve merhametle kucaklamıştır⁵⁷.

Müritlerine yol göstermek üzere Tanrı-mürit ilişkisine yönelik ilk örnek de İsa Mesih'e aittir. Yuhanna 10:17'de aktarıldığı üzere, “*Baba beni sever; çünkü ben canımı, tekrar geri alabilmek için feda ederim.*” ifadesi, Tanrı'nın sevgisini göstermektedir. Yuhanna 10:18'de ise “*Kimse canımı benden alamaz; ancak ben kendim veririm. Onu (hayatımı) feda etmeye de geri almaya da gücüm var. Ben bu buyruğu Babam'dan aldım.*” ayetiyle, İsa'nın sevgi karşılığında Tanrı'ya olan itimadını ortaya koymaktadır⁵⁸.

İsa ile yeni bir başlangıç noktası belirlenen *parrhēsiyanın* bu dönemdeki unsurlarından biri sevgi ve güven (*meta parrhēsiyas*⁵⁹) ilişkisidir. İsa'nın müritlerinin ileri dönemlerde birer *parrhēsiastēs* olarak eylemlerini anlamlandırmak için bu kavramı anlamak önemlidir. Çünkü Hristiyan inancına da uygun olarak, Tanrı'nın mahşer gününde inananlarını sonsuz mutluluğa götürmesi için gerekenlerden biri koşulsuz teslimiyettir⁶⁰. Bu doğrultuda da her Hristiyan, Mesih'in izinden giderek Tanrı'nın tıpkı İsa'ya gösterdiği sevgiye ulaşma arzusundadır⁶¹.

Bu doğrultuda hakikat yoluna yönlendirilmek üzere yaşayan inançlılar, Hristiyanlık *parrhēsiyasının* bir diğer unsuruyla özdeşleşirler. Bu da tıpkı Antik Yunan dönemi *parrhēsiyasındaki* gibi düşüncelerini cesurca duyurabilmektir. Foucault bu durumu “*tam bir havari ya da elçi erdemi*” şeklinde yorumlamıştır⁶².

Parrhēsia kelimesi Yeni Ahit'te ilk kez Markos 8:32'de geçmektedir. Burada İsa Mesih, gelecekte öldürüleceği ve dirileceği de dahil olmak üzere çeşitli olayları kalabalık içinde açıkça dile getirmiştir. İsa Mesih'in bu kadar açık sözlü oluşu Petrus'u rahatsız etmiştir⁶³. Petrus, Mesih'i kalabalıktan kenara çekerek ifadeleri yüzünden onu azarla-

56 Nasranilik kelimesinin kökeni İsa Mesih'in doğduğu yere dayanmakta olup bu dini akım daha sonra Hristiyanlık adını almıştır. “Hristiyan” kelimesinden ilk kez Elçilerin İşleri 11:6'da bahsedilmiştir. Tarman, 2021, 11.

57 Schiller, 1971, 157; Foucault, 2018, 285.

58 Tops, 2022, 279.

59 Foucault, 2018, 286.

60 John 10:28.

61 Bahsi geçen koşulsuz teslimiyet, Tanrı'nın sevgi ve merhametine nasıl ulaşılabileceğine de rehberlik etmektedir. Bu da aslında Hristiyanların kendilerine vadedilen, mahşer günü uyandıktan sonra sonsuz yaşama geçişin ilkelerinden de biridir. Ölümünden sonraki yaşam hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Tarman, 2023, 482-484.

62 Foucault, 2018, 286.

63 Mark 8:32.

miştir⁶⁴. Ancak *parrhēsiastēs* olarak rolü belli Mesih, Petrus'un yanından uzaklaşarak müritlerine doğru bakar; hemen ardından bu kez Mesih, Petrus'u azarlayarak onu şeytanlıkla suçlar. Bunun üzerine Petrus'un belki de gizlilikle söylemeye çalıştığı sözlerin, kalabalığın duyabileceği şekilde "Tanrı'ya ait değil insana özgü" olduğunu belirtir⁶⁵. Bu ifade, henüz Petrus ve diğer pek çok müridin *parrhēsiastēs* Mesih'in eylemlerini kavrayabilecek manevi seviyeye erişmemiş olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

İsa peygamberin *parrhēsiastēs* olarak öne çıkan yaşantıları ve diğer tüm detaylar Yuhanna İncili'nde aktarılmaktadır. Yuhanna'da *parrhēsiastēs*ın karşımıza en sık çıkma şekli "açıkça söylemek/konuşmak" olmuştur. Yuhanna 7:12'de İsa'nın iyi ya da kötü bir insan oluşuyla ilgili kalabalık arasında söylentiler dolandığı aktarılır. Ancak devamında 7:13'te, insanların İsa Mesih hakkındaki asıl düşüncelerini başlarına herhangi bir bela gelmesinden korktukları için açıkça söyleyemedikleri belirtilir⁶⁶.

Yuhanna 7:26'da Yahudiler tarafından İsa'nın açıkça konuştuğu ancak kimsenin İsa'ya bir şey yapmadığı hakkındaki konuşmaları aktarılmıştır⁶⁷. Olayla ilişki önemli bir detay, hemen Yuhanna 7:25'te İsa'nın *parrhēsiastēs*ı bağlama oturtmaktadır. Aktarım şu şekildedir: "Yerusalimliler'in bazıları şöyle diyordu: Öldürmek istedikleri adam bu değil mi?". Bu ifade, İsa'nın bir *parrhēsiastēs* kimliğiyle olan ilişkisine işaret etmektedir. Son olarak bu durumun arka planı Yuhanna 7:7'de aktarılmaktadır. İsa *parrhēsiastēs* olarak şunları söyler: "Dünya sizden nefret edemez; ancak benden nefret eder. Çünkü ben, yapılanların kötü olduğuna tanıklık ediyorum". İsa'nın korkusuzca söylediği gerçekler, yani onun hakikati, yönetim tarafından hoş görülmeceğini bildiği halde tanıklık ettiği ve duyurduğu sözlerdir.

Yuhanna 10:24'te İsa'ya yöneltilen "Eğer sen Mesih'sen, bize açıkça söyle⁶⁸" ifadesi, Mesih'in 11:14'te Lazarus'un öldüğünü duyurup⁶⁹ 16:25'te ise insanlara Tanrı'nın varlığını sözlerle anlatmaya çalışması da *parrhēsia* kelimesi ile aktarılmaktadır. Yuhanna 16:25'in devamında artık örneklerle konuşmayı bırakacağını ve Baba'yı halka açıkça tanıttığını bildirir⁷⁰. Mesih'in anlattığı hakikatleri işiten inşalar İsa'ya dönerek "işte şimdi açıkça konuşuyorsun⁷¹" der. Son olarak İsa Mesih'in bir *parrhēsiastēs* olarak hakikati tüm insanlığa duyurduğu Yuhanna 18:20'de, "Ben dünyaya karşı açıkça konuştum⁷²" sözleriyle aktarılmıştır (Res.1).

64 Mark 8:32.

65 Mark 8:33.

66 "οὐδεις μέντοι "παρρησία" ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων." John 7:13.

67 "καὶ ἴδε "παρρησία" λαλεῖ καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν." John 7:26.

68 εἶπε ἡμῖν παρρησία. John 10:24.

69 εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς παρρησία. John 11:14.

70 παρρησία περὶ τοῦ πατρὸς ἀπαγγελῶ ὑμῖν. John 16:25.

71 John 16:29.

72 ἐγὼ παρρησία λελάληκα τῷ κόσμῳ. John 18:20.

Res.1: İsa Mesih Sinagog'da Vaaz Veriyor (Bk. URL 1)

Bunlara ek olarak *parrhēsiān*ın “açık konuşma”nın yanı sıra “açık tavırda olmak” şeklinde görüldüğü kısımlar da söz konusudur. *Parrhēsiastēs* İsa Mesih'ten Yuhanna 7:4, kendini dünyaya göstermesi ya da tanıtması istenir. Çünkü insanlar, kendini “açıkça” anlatmak isteyen kişinin gizli işler yapmayacağını düşünür. Bu yüzden İsa Mesih'in eylemlerini “*ἐν παρρησίᾳ*”⁷³ yani “açık bir şekilde” ya da “açık sözlülükle/yüreklilikle” yapması gerektiği belirtilir. Benzer bağlamda John 11:54'te bu kez İsa Mesih'in dikkat çekmemek amacıyla “*οὐκέτι παρρησίᾳ*”⁷⁴ dolaştığı yani daha fazla kendini açık etmediği aktarılır⁷⁵. Bu ifade *parrhēsiastēs* olarak İsa Mesih'in artık tamamen görünmeden gizli şekilde yaşadığı anlamına gelmez. Hayatını ortaya koyduğu şeylerden vazgeçmemiştir; yalnızca Yahudilerin arasında açık şekilde bulunmamaya karar vermiştir⁷⁶.

İsa'nın yolundan giden çoğu havarisi ve diğer müritleri de İsa'ninkine benzer bir hayat ve son yaşamıştır (Res.2). Burada önemli olan konu, *parrhēsiān*ın Antik Yunan'dan Hristiyanlığa geldiğinde kazandığı yeni kimliktir. *Parrhēsiay*ı barındıran kişi, önceden bir öğretmen ya da rehberken Hristiyanlıkla birlikte mürit haline de gelmiştir⁷⁷.

73 John 7:4.

74 John 11:54.

75 ὁ οὖν ἰησοῦς οὐκέτι παρρησίᾳ περιπάτει ἐν τοῖς ἰουδαίοις. John 11:54.

76 John 11:54.

77 Foucault, 2021, 25.

Bu nedenle Hristiyanlık çerçevesindeki mürit, öğrendiği veya bildiği hakikati ne pahasına olursa olsun duyurması gereken kişidir⁷⁸. Buradaki önemli bir detay da müride yani *parrhēsiastēse* yol gösteren ilahi figürün varlığıdır⁷⁹. Antik Yunan'da yol gösteren ile *parrhēsiastēs* aynı kişi iken Hristiyanlıkta değildir. Hristiyan *parrhēsiastēsi* ona gösterileni geniş kitlelere aktarandır.

Res.2: İsa Mesih Havarilerini Eğitiyor (Bk. URL 2)

Kendinden bahsedilirken *parrhēsiadan* söz edilmemesine karşın gerek İsa Mesih'in hayatındaki yeri gerekse Erken Hristiyanlık tarihi açısından önemiyle Vaftizci Yahya'ya değinmek de elzemdir. Yahya ile aynı dönem yaşayan Yahudi Kral Herodes, kardeşinin karısıyla evlenmiştir. Vaftizci Yahya, inanç itibariyle Yahudi geleneklerine sadık kalmayan hükümdar Herodes'i kınamıştır⁸⁰. Bu olay Kral Herodes'in Vaftizci Yahya'yı tutuklatmasına neden olmuştur. Ayrıca Herodes, Vaftizci Yahya'nın adil ve kutsal biri olduğunu bildiği için ondan korkuyor ve öldürülmesine de izin vermiyordu⁸¹. Kral Hero-

78 Arabatzis, 2014, 100.

79 Wood, 2018, 782.

80 Mark 6:17-18.

81 Mark 6:19-20.

Res.3: Vaftizci Yahya'nın Kesik Başının Bulunması (Bk. URL 3)

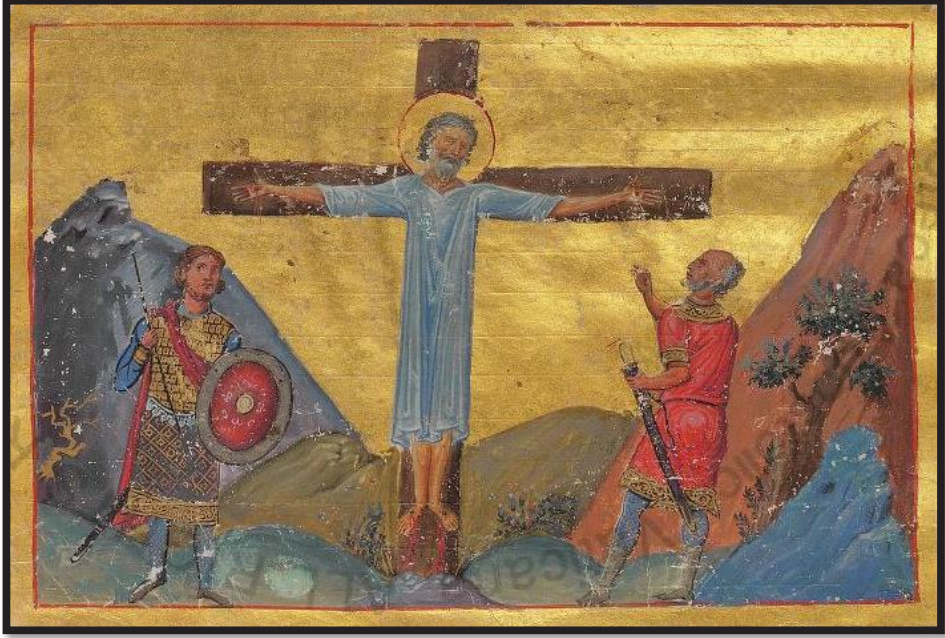
des'in doğum gününü kutladığı gün, evlendiği kadının kızı verilen şölen sırasında dans eder. Herodes ve konukları bu danstan çok memnun olur. Bunun üzerine Herodes dans eden kıza yemin ederek, *"dile benden ne dilerse, krallığının yarısı da olsa sana vereceğim"* der. Genç kız ne dileyeceğini annesine sorar ve annesi de kızından Vaftizci Yahya'nın başını istemesini söyler⁸². Kral Herodes üzülse de verdiği sözü tutmak zorunda kalır ve Vaftizci Yahya'nın başını bir cellada kestirir⁸³. Vaftizci Yahya'nın Yahudi geleneklerine bağlı kalmayan kralı kınaması ve doğal olarak bir kusurunu açıkça ortaya koyması, Yahya'nın ölümüne neden olur (Res.3).

Vaftizci Yahya'nın kutsal yasayı çiğneyen krala karşı söylemleri, Sophokles'in *Antigone* adlı tragedyasındaki yönetime karşı başkaldırışı hatırlatır. Öz annesi Iokaeste ile evlenen Oidipous, bu olayı idrak ettiği zaman kendi gözlerini kör eder. *Antigone* ve kız kardeşi babaları Oidipous'a sürgün yerine kadar yol gösterirler. Tüm bu anlatı çevresinde gelişen olaylar, parrhēsiastik bağlamın gelenekler, yönetim ve yönetime karşı gelişen irade arasındaki hayati önemi vurgulanmaktadır⁸⁴. Vaftizci Yahya ve *Antigone* örneğinde, *parrhēsiaya* maruz kalan insanların iletişim becerilerinin bozulması ön

82 Mark 6:21-25.

83 Mark 6:26-27.

84 Goodnight, 2007, 4-5.

Res.4: Petrus'un kardeşi Andreas'ın Çarmıha Gerilmesi (Bk. URL 4)

plandadır. *Parrhēsiyanın* iki taraflı bağlamına işlev bozucu olarak dahil olan figürlerin de *parrhēsiastēse* karşı saldırıları önem arz eder. Bir *parrhēsiastēs* olarak İsa Mesih'in eylemlerini değerlendirirken bu örneği göz önünde bulundurmak, *parrhēsiyanın* işlevsiz hale geldiği düzendeki sonuçları kavramaya yardımcı olacaktır⁸⁵.

5. Hristiyanlıkta *Parrhēsiastēs* Rolü ve Hristiyan Şehitliği

İsa'nın ölümünden sonraki yıllar, dünyanın yavaş yavaş Hristiyanlıkla tanışmaya başladığı bir dönem olmuştur. Birçok kent havariler aracılığıyla önemli Hristiyanlık merkezleri haline gelmiştir. Her bölgede öne çıkan dini liderler Hristiyan öğretilerini yaymak uğruna pek çok tehlikeyi de göze almıştır⁸⁶. Bu nedenle İsa'nın yolundan giden müritler sıklıkla birer *parrhēsiastēs* şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁸⁷.

Havarilerin Yeni Ahit metinlerinde aktarıldığı üzere Yahudi toplum içinde ve Roma yönetimine karşı pek çok eyleminden detaylıca söz edilmektedir. Havarilerin Hristiyanlığı yeni bölgelere götürürken bunu inançlarını cesurca dile getirerek yaptıkları açık-

85 Goodnight, 2007, 11.

86 Barnes, 2016, 2-6.

87 Hatlie, 1996, 266; Van Renswoude, 2019, 22.

ça aktarılmaktadır⁸⁸. Bu cesur tavırları sonucu havarilerin karşılaştığı çeşitli zorluklar ve tehlikeli durumlardan *kanonik ve apokrif*⁸⁹ metinlerde bahsedilmektedir⁹⁰ (Res.4). Elçilerin İşleri 12:1-5'te kral Herodes'in, Ioannes'in kardeşi havari Yakup'u kılıçla öldürttüğü aktarılmaktadır (Res.5-6). Bunun ardından Yahudilerin yine tehdit olarak gördüğü havari Petrus'un da kral tarafından tutuklanarak hapse atırıldığı belirtilir⁹¹.

Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında, özellikle kendileri hakkında şehitlikler yazılan bazı martyr Hristiyan liderleri öne çıkmaktadır⁹². Martyr azizlerin başında da şehitliği Elçilerin İşleri'nde aktarılan Aziz Stephanos gelmektedir⁹³ (Res.7). Literatürde kendisinden *proto-martyr* yani ilk şehit olarak söz edilen Aziz Stephanos, kalabalıkta Yahudileri kınayan bir konuşma yapması üzerine taşlanarak martyr edilmiştir⁹⁴.

İsa Mesih'in ölümünden kısa bir süre sonra martyr edilen Aziz Stephanos, Kudüs'te İsa Mesih'in öğretilerini aktarmaya devam etmektedir. Ancak eylemleri bazı Yahudi cemaatleri kızdırmıştır⁹⁵. Bu yüzden Stephanos, eylemlerinin hesabını vermek üzere tutuklatılmıştır. Aziz Stephanos, kalabalık bir ortamda hitap ettiği kitleyi kızdıracağını bildiği halde kendi doğrularını dile getirmekten çekinmemiştir⁹⁶. Bunun sonucu olarak da Yahudiler tarafından ölümlü cezalandırılmıştır⁹⁷. Stephanos'un şehitlik anlatısı genel hatlarıyla azizin kimliğini bir *parrhēsiastēs* olarak nitelendirmemizi sağlamaktadır.

Aynı yüzyılın bir diğer önemli dini figürü Antiokheia piskoposu Ignatios'tur⁹⁸. Aziz Ignatios, İsa'nın ölümünden sonra onun ve havarilerinin yolunu takip ederek öğretileri yaymaya devam etmiştir. Yaşamı boyunca Roma coğrafyasında birçok kenti ziyaret etmiş ve o kentlere dini öğretileri taşımıştır. Bu esnada diğer önemli cemaat liderleriyle

88 Elçilerin İşleri 2:29'da havari Petrus konuşmasını açıkça gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Benzer şekilde 4:3-13'te Petrus ve Ioannes'in halka seslenişin üzerine ikisi yakalanmıştır. Bunun üzerine Petrus ve Ioannes, Yahudi yöneticiler önüne çıkarılır ve ikisinin de yürekliliği (τὴν τοῦ πέτρου παρρησίαν καὶ ἰωάννου) Yüksek Kurul tarafından fark edilir.

89 ἀπόκρυφα için bkz. Irmscher, 1991, 132-133.

90 İsa Mesih ile başlayarak özellikle onun havarileri ve Havariler Çağı'na tanıklık eden birçok Hristiyan müridin sıklıkla Yahudilerin baskıları sonucu Roma yönetimi tarafından çeşitli şekillerde infaz edildiği bilinmektedir. İnfaz yöntemleri arasında çarmıha gerilme, diri yakılma, vahşi hayvanların önüne atılma, hançerlenme ya da başlarının kesilmesi gibi örnekler bulunmaktadır. Barnes, 2016, 340-342.

91 Acts 12:1-5.

92 Van Renswoude, 2019, 25.

93 BHG II, 1648x-1665h (*Bibliotheca Hagiographica Graeca, II*). Yortusu 27 Aralık'tır. SynaxCP 349-350 (*Delehaye, Synaxarium*).

94 Aziz Stephanos'un Yahudi cemaatine karşı yaptığı konuşmanın tamamı için bkz. Acts 7:1-51.

95 Acts 6:8-15.

96 Acts 7:54.

97 Acts 7:57-60.

98 BHG I, 813-816g (*Bibliotheca Hagiographica Graeca, I*). Yortusu 20 Aralık'tır. SynaxCP 329-330.

Res.5: Havarı Yakup'un Martyr Edilmesi (Bk. URL 5)

Res.6: Havarilerin Cezalandırılması ve Sürülmesi (Bk. URL 6)

Res.7: Aziz Stephanos'un Taşlanması (Bk. URL 7)

temas geliştirmiştir. Ancak yaşamını adadığı Hristiyan inancı, Aziz Ignatios'un da hayatına mal olmuştur. Ignatios, imparator Trajan'ın yönetim döneminde yaşamıştır⁹⁹. Hristiyan öğretilerini yayma faaliyetleri sonucu eylemlerinin hesabını vermek üzere imparatorun huzuruna çıkartılmıştır. Ancak imparator Trajan'ın ve Romalıların inandığı Tanrılara iblis demesi ve sadece tek Tanrı'nın var olduğunu savunması sonucu, hayatını tamamen riske atmıştır¹⁰⁰. İsa Mesih'de de görüldüğü üzere aslında yönetimin önceliği yargıladığı kişiyi caydırmaktır. Benzer şekilde Antiokheialı azize karşı da aynı yönetim tavrı beklenmektedir. Buna ek olarak halihazırda, yönetim ve Hristiyan cemaat arasındaki sorunların azizin hünerleri ve sağduyusu sayesinde kolaylık çözüldüğü ve kimsenin zarar görmediği de Ignatios'un şehitliğinde belirtilmektedir¹⁰¹. Ancak azizin imparatora karşı kendi inancını ve hakikatini açık sözlülükle ve cesurca dile getirmesi, Ignatios'un Trajan tarafından ölüm fermanının imzalanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Ignatios elleri bağlanarak tutsak edilmiş ve vahşi hayvanlarca öldürülmek üzere Roma'ya gönderilmiştir¹⁰² (Res.8).

Şehitliğine dair detaylara, Smyrna piskoposu Aziz Polykarpos'un şehitliğinden ulaşılan Smyrnalı Germanikos (Germanicus) da benzer bir *parrhēsia* örneği ortaya koymaktadır¹⁰³. Genç Germanikos inancı uğruna öldürülmüş Hristiyan martırlardan biridir. Polykarpos'un şehitliğinde aktarıldığı üzere bölgenin *anthypatosu*¹⁰⁴, Germanikos'u

99 Lightfoot, 1889, 21.

100 Mart. Ign. 2. (*Martyrdom of Ignatius*)

101 Mar. Ign. 1.

102 Mart. Ign. 2.

103 Euseb. HE. 4.15.5 (*Eusebius, Ecclesiastical History*).

104 *Anthypatos*, Latince *proconsul* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kazhdan, 1991, 111.

Res.8: Aziz Ignatios'un Şehitliği (Bk. URL 8)

inancını reddetmesi için ikna etmeye çalışmıştır. Hristiyanlıktan dönmelerini ve hatta kendi gençliğine acımasını istemiştir¹⁰⁵. Ancak Germanikos katı duruşunu bozmamış ve vahşi hayvanlara parçalatılma pahasına Hristiyanlığı savunmaya devam etmiştir¹⁰⁶. Yönetimin bu çabasına karşın, Germanikos kendini şehitliğe bir adım daha yaklaştırmıştır. Bağışlanmak yerine martır edilmeyi seçen Germanikos, İsa'nın ve müritlerinin izindeki bir Hristiyan olarak öldürülmeyi seçmiştir¹⁰⁷.

Parrhēsia bağlamında öne çıkan dini figürlerden biri Aziz Polykarpos'tur¹⁰⁸. Erken Hristiyanlık tarihinin önemli liderlerinden ve Kilise Babalarından Polykarpos, Aziz Boukolos'tan sonra Smyrna'nın piskoposluk makamına geçmiştir¹⁰⁹. Yalnızca Smyrna'nın değil çevre bölgelerin ve hatta batı dünyasının da Hristiyanlaşmasında önemli role sahip olan aziz, İsa ve diğer martır edilmiş Hristiyan azizleri gibi öncelikle inancından dolayı yargılanmıştır¹¹⁰.

105 Mart. Pol. 3 (*Martyrdom of Polycarp*). *Anthypatos* tarafından inisiyatif alınmak üzere dile getirilen bu ifade, yönetimin, otoriteye karşı duran dini figürlere karşı öncelikli amacının infaz değil, affetmek uğruna vazgeçirme çabası olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Lake, 1917, 316-317.

106 Mart. Pol. 3.

107 Lightfoot, 1889, 452-453.

108 BHG II, 1556-1564. Yortusu 23 Şubat'tır. SynaxCP 485.

109 Aziz Ioannes'in öğrencilerinden olan Aziz Boukolos, Smyrna'nın 4. piskoposudur. Smyrnalı Polykarpos, Aziz Boukolos'un ölümünden sonra onun halefi olarak Smyrna Piskoposluğunun 5. piskoposu seçilmiştir. Tarman, 2021, 21-22.

110 Lightfoot, 1889, 455-456.

Azizin şehitliğinde anlatıldığı üzere, Polykarpos Smyrna’da arenada *anthypatos* önüne çıkartılır¹¹¹. *Anthypatos* Polykarpos’un yaşına hürmet eder ve ondan İsa Mesih’i reddetmesini ister. Eğer aziz İsa’yı reddeder ve inancından dönerse bağışlanacaktır¹¹². Ancak Polykarpos diğer martyr olmuş müritler gibi fikrini savunmaya devam eder. Yahudilerin de içlerinde bulunduğu büyük kalabalık önünde İsa’nın öğretilerini reddetmesi canının bağışlanması için yeterlidir¹¹³. Ancak Polykarpos gerçekleşecek sonu bilmesine rağmen *parrhēsiyasını* sürdürür. *Anthypatos* verdiği şu cevap oldukça önemlidir:

“Seksen altı yıldır onun hizmetindeyim ve bana karşı hiçbir kötülük etmedi; şimdi nasıl olur da beni kurtaran Kralıma küfredirim?”¹¹⁴”

Bu cevap, fikrini kimseye kabul ettirmek zorunda olmayan, kalabalık önünde ölümle cezalandırılacağını bildiği halde özgürce düşüncesini ortaya koyan bir *parrhēsiastēs*in sözleridir¹¹⁵. *Anthypatos* ne kadar ısrar etse de aziz geri adım atmaz. Polykarpos ortaya koyduğu *parrhēsia* sonucu arenada önce yakılarak ardından hançerlenerek martyr edilir¹¹⁶ (Res.9-10).

Hem bir Hristiyan *apologist*¹¹⁷ hem de din şehidi olan Ioustinos¹¹⁸ da *parrhēsiastēs* olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁹ (Res.11). Ioustinos, Yahudiye’de¹²⁰ yaşamakta ve Hristiyan öğretilerini yaymaktadır. Bir gün Rusticus, bölgenin yerel yöneticisinin huzuruna sorgulanmak üzere

Res.9: Aziz Polykarpos’un Hançerlenmesi (Bk. URL 9)

111 Mart. Pol. 8-9.

112 Mart. Pol. 9.

113 İnancı uğruna martyr edilen tüm dini liderlerde olduğu gibi, Hristiyan öğretilerinin açıkça toplum önünde ifade edilmesi tüm Yahudileri kızdırmış ve kıskırtmıştır. Hristiyan liderlerin öldürülmelerinde Yahudilerin özellikle Roma yönetimine yaptıkları baskı dikkat çekmektedir. Mart. Pol. 12.

114 Mart. Pol. 9; Lake, 1917, 322-325.

115 Van Renswoude, 2019, 32.

116 Mart. Pol. 14-16; Lake, 1917, 330-335.

117 Kazhdan & McGeer, 1991, 138-139.

118 BHG II, 972z-974e; Yabancı literatürde “Justin the Martyr” ya da “Philosophos” adıyla da tanınmaktadır. Yortusu 1 Haziran’dır. Schaff, 1885c, 418-422; SynaxCP 721-722.

119 Van Renswoude, 2019, 30.

120 Judea.

çıkartılır¹²¹. Rusticus Ioustinos'un inancını ve onun neye inandığını sorar. Ioustinos ise tüm dini öğretileri öğrenmeye çalıştığını ancak başkalarını memnun etmese bile *gerçek öğretileri* yani Hristiyan doktrinini kabul ettiğini söyler. Rusticus, Ioustinos'un bulunduğu durumla alay ederek "Bunlar mı seni memnun eden öğretiler; zavallı adam?"¹²² diye sorar. Daha sonra Ioustinos'un öğrencileri olan bir grup Hristiyan da Rusticus tarafından sorgulanmaya başlar;

Res.10: Aziz Polykarpos'un Martyr Edilmesi (Bk. URL 10)

"bunları size Ioustinos mu öğretti?" şeklinde sorar¹²³. Öğrencilerin bir kısmı bu öğretileri aslında ailelerinden öğrendiklerini söylerler. Bazıları ise Ioustinos'u bilerek takip ettiklerini ama başta ailelerinden öğrendiklerini itiraf ederler. Ioustinos'un hiçbir öğrencisi onu yarı yolda bırakmaz; Hristiyan öğretilerinden vazgeçmez. Sorgu sırasında İsa Mesih'in tüm takipçileri Hristiyan olduklarını Rusticus'a karşı cesurca söyler¹²⁴. Bunun üzerine Rusticus, Ioustinos ve öğrencilerinin cezasını onlara karşı ilan eder. Tanrılara kurban kesmeyi reddettikleri ve imparator fermanına karşı geldikleri için hepsi önce kırbaçlanırlar daha sonra da başları kesilerek martyr edilirler¹²⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

Klasik Yunan metinlerinde ilk kez Euripides tarafından kullanılan *parrhēsia* kavramı, siyaset başta olmak üzere *rhetorik* ve felsefede önemli bir yere sahiptir. *Parrhēsia* erken dönemlerde özellikle Atinalı bir vatandaşın doğuştan edindiği hak olarak öne çıkmaktadır. Atina demokrasinin temel unsurlarından olan *parrhēsia*, iyi bir hükümdar için de gerekli yetiler asındadır. Cesurca ve açık şekilde hakikati ortaya koyması beklenen *parrhēsiastēs*, *parrhēsia* ile şehir düzenine katkı sağlamayı amaçlarken demokrasinin devamlılığı için de kilit bir rol üstlenmiştir.

Parrhēsia kavramı, Yahudi ve Hristiyan metinlerinde de çeşitli yerlerde kullanılmaya devam etmiş; ancak bu kez topluma veya şehir düzenine fayda sağlamak gibi dünyevi anlamının yanında Tanrı ve onun müritleri ile ilişkili ilahi bir kimlik de kazan-

121 Mart. Justin 1 (*The Martyrdom of Justin Martyr*).

122 "Are those the doctrines that please you, you utterly wretched man?" Mart. Justin 1.

123 Bu Hristiyanların isimleri şöyledir: *Chariton, Charita, Euelpistus, Hierax, Paeon and Liberianus*. Mart. Justin 3.

124 Mart. Justin 3.

125 Mart. Justin 5; Lightfoot, 1889, 461.

Res.11: Aziz Ioustinos (Philosophos) (Bk. URL 11)

miştir. Tanak'ın birinci ve üçüncü kısmını oluşturan Torah ile Ketuvim'de, *parrhēsianın* Tanrı'nın insanları özgür kılma, cesaretlendirme ya da onlara güç vererek güven içinde kalmalarını sağlama gibi çeşitli anlamlarıyla karşılaşılmaktadır. Bunların yanı sıra yine aynı bölümlerde Tanrı'nın kendi eylemselliği ve sorumluluk alma şeklinin de yine *parrhēsia* ile ifade edildiği görülmektedir.

Yeni Ahit metinlerinde özellikle de İsa Mesih'in bir *parrhēsiastēs* olarak ortaya koyduğu *parrhēsia* örneklerinde, kavramın tekrar Euripides zamanındaki anlamına yaklaştığı görülmektedir. *Parrhēsiastēs* olarak Mesih, kimseyi hakikate inanmaya zorlamadan açıkça ortaya koyar ve bunun sonucunda hayatını riske ederek inandığını savunup duyurmaya devam eder. *Parrhēsianın* kimliği Antik Yunan'dan Hristiyanlığa,

cesur hakikat savunucusu rolünü korurken bunu yeni bir öğretmen-mürit ilişkisi çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Hristiyanlıkla beraber "Tanrı-İsa Mesih" ile başlayan ilişki, her yeni *parrhēsiastēs*in aslında geçmişte bir mürit olduğunu ve hakikat bayrağını eline aldığı andan itibaren de döneminin yeni rehberine dönüştüğünü göstermektedir. Bu uğurda İsa Mesih'in yolunu takip eden başta havariler ve ardından diğer tüm müritler, hayatlarını inançları uğruna riske ederek birer *parrhēsiastēs* haline gelmişlerdir.

İsa Mesih'in ölümünden sonra Havariler Çağı'na tanıklık eden azizler, havarilerin ardından geniş Hristiyan kitlelere rehberlik eden en önemli liderler olmuştur. Hristiyan azizler aracılığıyla cemaatler arası bağlılık güçlenirken inanç birliği de sağlanmıştır. İsa Mesih'in ve havarilerin yolunu takip eden Stephanos, Ignatios, Germanikos, Polykarpos ve Ioustinos başta olmak üzere pek çok aziz, Hristiyan öğretilerini savunmaya ve kitlelere yaymaya devam etmişlerdir. İnanıkları hakikat çerçevesinde *parrhēsialarını* ortaya koyarken Yahudiler ve Roma yönetimi tarafından sıklıkla tehdit olarak algılanmışlardır. *Parrhēsiastēs* azizler, savundukları inanç sebebiyle bazen doğrudan yöneticinin huzurunda bazen de topluma açık yerlerde yine yönetici tarafından sorgulanarak yargılanmıştır. Hakikatlerini inkâr etmeksizin sürdüren azizler, yönetim tarafından çeşitli ölüm tehditlerine maruz kalmışlardır. *Parrhēsiastēs* için yıldırıcı olmayan bu tehditler sonucunda her bir aziz ölüme mahkûm edilmiştir.

Parrhēsianın gereği olarak azizlerin savundukları görüş azınlığı temsil etmelidir. Buna karşı görüş ise azınlığı sindirmeye ya da fikirlerinden caydırmaya çalışan yö-

netimin baskın inancıdır. Hristiyanlığın henüz güçlü bir azınlık konumuna gelmediği ilk zamanlarda, fazla benzeri bulunmayan bazı martyr örnekleri söz konusudur. Yeni dinin ortaya çıkışından sonraki ilk yüzyıllar ise Hristiyan martyrlığının önemli örneklerinin yaşandığı ve artmaya başladığı dönemdir. Literatürde özellikle son yıllardaki birkaç çalışmanın dışında Hristiyan martyr kimliğinin yapısına yönelik farklı yaklaşımlar nadirdir. Bir martyrın dini yönünün yanında aynı zamanda *parrhēsiastēs* niteliği taşıdığına yönelik argümanlar üzerinde pek durulmamıştır. Yeni Ahit metinleri ve Havariler Çağı'na tanıklık eden dini liderlerin şehitlikleri incelendiğinde, İsa Mesih başta olmak üzere martyrlerin tıpkı Klasik Yunan'daki *parrhēsiastēs*lere benzer bir rol üstlendikleri görülmektedir. Bu rol Hristiyanlığın çoğunluk haline geldiği zamana kadarki sürecin anlaşılması açısından da önemlidir. Çünkü *parrhēsiastēs*lerin Hristiyan halk içindeki sosyal yönünün gücünü de göstermektedir. Böylelikle dinin ilahi yanının dışında toplumsal anlamda varlığını nasıl sürdürdüğünü ve bu sırada köprü görevi gören liderlerin yerini daha anlaşılır kılmaktadır. Bu bağlamda literatürümüzde pek kullanılmayan *parrhēsiastēs* kavramının, martyrlık ile olan yakın ilişkisinin göz ardı edilemeyecek önemde olduğu çalışma kapsamında incelenen örneklerle belirtilmiştir. Bir Hristiyan martyrın sıklıkla bir *parrhēsiastēs* kimliği de taşıdığı ve özellikle ikonografik çalışmalarda bu terminolojinin göz önünde bulundurularak yeni yaklaşımlar geliştirilebileceği belirtilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Arabatzis, G. (2014). "Nicephoros Blemmydes's "Imperial Statue": Aristotelian Politics as Kingship Morality in Byzantium", *Mediavistik*, 27, Peter Lang AG, 99-118.
- Arslan, A. (2019). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon'a*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barnes, T. D. (2016). *Early Christian Hagiography and Roman History*, Tübingen: Mohr Siebeck.
- Bartelink, G. J. M. (1970). "Quelques observations sur Parrhesia dans la littérature palio-chrétienne", *Graecitas et Latinitas Christianorum primaeva*, III, 5-57.
- Campbell, G. (Ed.), (2010). *The Holy Bible: Quatercentenary Edition King James Version Published in the Year 1611*, Oxford-New York.
- Delehaye, H. (1902). *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano*, Bruxelles.
- Eusebius (1926). *The Ecclesiastical History*, I, (K. Lake, Trans.) London.
- Foucault, M. (2018). *Hakikat Cesareti: Kendinin ve Başkalarının Yönetimi 2*, (A. Beyaz, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Söylem ve Hakikat*, (K. Eksen & M. Şen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2022). *Kabahat İşlemek-Doğruyu Söylemek: İtirafın Adalet Kurumundaki İşlevi*, (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Frederickson, D. E. (1996). "Parrhesia in the Pauline Epistles", *In Friendship, Flattery, and Frankness of Speech: Studies on Friendship in the New Testament World*, Leiden: E J Brill, 163-183.
- Goodnight, G. T. (2007). "Parrhesia: The Aesthetics of Arguing Truth to Power, *OSSA Conference Archive*, 51, Canada, 1-12.
- Haldon, J. (2005). *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, Malta: Gutenberg Press.
- Halkin, F. (1957). *Bibliotheca Hagiographica Graeca (BHG)*, I, Subsidia Hagiographica no 8a, Bruxelles.
- Halkin, F. (1957). *Bibliotheca Hagiographica Graeca (BHG)*, II, Subsidia Hagiographica no 8a, Bruxelles.
- Hart, J. H. A. (1904). "Philo of Alexandria", *The Jewish Quarterly Review*, University of Pennsylvania Press, 78-122.
- Hatlie, P. (1996). "The Politics of Salvation: Theodore of Stoudios on Martyrdom (Martyrion) and Speaking out (Parrhesid)", *Dumbarton Oaks Papers*, 50, Dumbarton Oaks: Trustees for Harvard University, 263-287.

- Holstein, H. (1963). "La *parrhēsia* dans le Nouveau Testamet", *Bible et vie chrétienne*, 11/53, 45-54.
- Irmscher, J. (1991). "Apocrypha", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, New York-Oxford: Oxford University Press, 132-133.
- Jeffreys, E. M. (1991). "Parrhesia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, New York-Oxford: Oxford University Press, 1591.
- Kazhdan, A. & McHeer, E. (1991). "Apology", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, New York-Oxford: Oxford University Press, 138-139.
- Kazhdan, A. (1991). "Anthypatos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, New York-Oxford: Oxford University Press, 111.
- Kazhdan, A., Jeffreys, E. M. & Cutler, A. (1991). "Rhetoric", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, New York-Oxford: Oxford University Press, 1788-1790.
- Kittel, G. & Friedrich, G. (Ed.), (1985). *Theological Dictionary of the New Testament*, (G. W. Bromiley, Trans.), Stuttgart: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Lake, K. (1917). *The Apostolic Fathers*, II, London: William Heinemann.
- Lampe, G. W. H. (1961). *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford: Clarendon Press.
- Leaney, A. R. C. (2008). *The Jewish and Christian World: 200 BC to AD 200*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Liddell, G. & Scott R. (1996). *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press.
- Lieu, J. M. (2006). *Christian Identity in the Jewish and Graeco-Roman World*, Oxford: Oxford University Press.
- Lightfoot, J. B. (1889). *The Apostolic Fathers*, II/I, London: Cambridge University Press.
- Lust, J., Eynikel, E. & Hauspie, K. (1996). *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Marrow, S. B. (1982). "Parrhēsia" and the New Testament", *The Catholic Biblical Quarterly*, 44/3, Catholic Biblical Association, 431-446.
- Philo (1958). *Philo VII*, (F. H. Colson, Trans.), Cambridge: Loeb Classical Library.
- Robinson, M. A. & Pierpont, W. G. (Comp.), (2005). *The New Testament in the Original Greek: Byzantine Textform*, Southborough.
- Schaff, P. (Ed.), (1885a). "Martyrdom of Ignatius", *Ante-Nicene Fathers*, I, Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 355-363.
- Schaff, P. (Ed.), (1885b). "Martyrdom of Polycarp", *Ante-Nicene Fathers*, I, Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 108-130.
- Schaff, P. (Ed.), (1885c). "Justin Martyr", *Ante-Nicene Fathers*, I, Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 418-422.

- Schaff, P. (Ed.), (1885d). “The Martyrdom of Justin Martyr”, I, Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 827-832.
- Scherz, P. (2019). *Science and Christian Ethics*, London: Cambridge University Press.
- Schiller, G. (1971). *Iconography of Christian Art*, I, Connecticut: New York Graphic Society.
- Sophocles, E. A. (1914). *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Cambridge: Harvard University Press.
- Tarman, S. (2021). *Smyrna Piskoposu Aziz Polykarpos'un Hayatı ve Sanattaki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tarman, S. (2023). “Doğu Roma’da Hristiyan Cenaze Ritüellerinde Mür Yağının Yeri”, *Prof. Dr. Bozkurt Ersoy Armağanı*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 479-486.
- Tops, T. (2022). *Paroimia and Parrēsia in the Gospel of John*, Tübingen: Mohr Siebeck.
- Van Renswoude, I. (2019). *The Rhetoric of Free Speech in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Votaw, C. W. (1900). “The Septuagint Greek Version of the Old Testament”, *Biblical World*, 16/3, The University of Chicago Press, 186-198.
- Wood, P. (2018). “The idea of freedom in the writings of non-Chalcedonian Christians in the fifth and sixth centuries”, *History of European Ideas*, 44/6, Routledge, 774-794.

Çevrimiçi Kaynaklar

URL 1: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0207

URL 2: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0237

URL 3: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0280

URL 4: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0442

URL 5: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/0443

URL 6: <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/ad0af7cf-a9bc-41d3-bcf5-9360d65a3311/surfaces/c64ed3eb-f3cc-4202-b2e3-d5551d6cb554/>

URL 7: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Saint_Justin_Martyr_by_Theophanes_the_Cretan.jpg

URL 8: <https://www.blagofund.org/Archives/Decani/images/archive/item/CX4K2027.jpg>

URL 9: <https://www.blagofund.org/Archives/Decani/images/archive/item/CX4K2026.jpg>

URL 10: <https://www.blagofund.org/Archives/Decani/images/archive/item/CX4K2317.jpg>

URL 11: <https://www.blagofund.org/Archives/Decani/images/archive/item/CX4K3056.jpg>

Hakem Değerlendirmesi: ift “kr” hakem incelemesi.
ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu alışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 33, Sayı: 1, Nisan 2024 | *Volume: 33, Issue: 1, April 2024*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYN ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŐLI, Doç. Dr. Lale DOęER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKIOğLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öęr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretarait - Graphic Desing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Erişim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

